

**Το «δικαίωμα» στην Ιθαγένεια και η εξουσία του δημοκρατικού νομοθέτη στην πολιτογράφηση
(Κυριαρχία, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη)**

*Ανδρέας Τάκης**

Περισσότεροι από ένα εκατομμύριο αλλοδαποί ζουν σήμερα στην Ελλάδα, έχοντάς την ως κύριο τόπο εγκατάστασής τους. Ορισμένες εκατοντάδες χιλιάδες από αυτούς, προερχόμενοι κυρίως από γειτονικές χώρες, αλλά όχι μόνο, συμπληρώνουν ήδη περισσότερα από δέκα χρόνια συνεχούς κανονικής διαμονής εδώ. Αρκετοί μάλιστα, τους λέμε μετανάστες πρώτης γενιάς, έχουν πια εγγόνια που, από τη μεριά τους τουλάχιστον, δεν διανοούνται καν την επιστροφή τους σε μια άγνωστή τους «μητέρα πατρίδα». Η παρουσία όλων αυτών των ανθρώπων εδώ θέτει τη δημοκρατία μας ενώπιον της ανάγκης λήψης μιας σειράς μακροπρόθεσμων αποφάσεων με σαφείς ηθικές και πολιτικές προεκτάσεις. Ως λαός της Ελληνικής Δημοκρατίας σήμερα καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε τις πρακτικές συνέπειες του πώς διαχειριστήκαμε μέχρι σήμερα (καλά ή κακά, δεν έχει σημασία η πραγματικότητα είναι σε όλους μας γνωστή) το φαινόμενο της μετανάστευσης. Και η μακρόχρονη ήδη παρουσία όλων των ανθρώπων αυτών εδώ είναι μια από τις βασικότερες συνέπειες και μαζί ένα απaráκαμπτο δεδομένο της κατάστασης σήμερα.

Αν παραδεχτούμε ότι η αναγκαστική επιστροφή όλων αυτών των ανθρώπων στις χώρες προέλευσής τους δεν είναι μια πρακτικά ή ηθικά ρεαλιστική προοπτική, τότε η εθνική μας ευθύνη, ως σημερινού λαού απέναντι τόσο στην ιστορία όσο στις επερχόμενες γενεές Ελλήνων, επιβάλλει τη *ρύθμιση* της μακροπρόθεσμης αυτής κοινής συμβίωσης επί του εδάφους της ελληνικής επικράτειας. Μπορούμε να διαφωνούμε μεταξύ μας όχι μόνο στις απαντήσεις αλλά και στα ερωτήματα που πρέπει να διατυπωθούν. Άλλοι προτάσσουν ως πιο σημαντικά τα ερωτήματα ασφάλειας και άλλοι τα ζητήματα δικαιοσύνης. Από θεσμική οστόσο σκοπιά ο τρόπος στον οποίο ερωτήματα και διαφωνίες συμπυκνώνονται είναι το *καθεστώς* στο οποίο θα τελούν τα πρόσωπα αυτά σε μακρό χρόνο. Το δικό τους καθεστώς σήμερα, δηλαδή αυτό των *αλλοδαπών*, ορίζεται σε αντιδιαστολή με το δικό μας, των Ελλήνων *πολιτών*, αυτών δηλαδή που τους «φιλοξενούν» στη χώρα τους και που μόνοι δικαιούνται να αποφασίζουν για την τάξη των εσωτερικών τους πραγμάτων. Ας δούμε σύντομα τι σημαίνει αυτή η διαφορά:

Αυτοί και εμείς

Στα μάτια μας, ειδικών και μη, πολίτης και αλλοδαπός φαντάζουν ως δυο ριζικά ξεχωριστές κατηγορίες. Και πώς θα μπορούσε να είναι διαφορετικά; Αυτή η διαφορά καθεστώτος δεν είναι απλώς συμβολική. Αντίθετα έχει μια συνθλιπτική υλικότητα, γιατί ως Έλληνας πολίτης έχει κανείς σε σημαντικό βαθμό παραπάνω δικαιώματα και οφέλη απ' ότι ως αλλοδαπός που απλώς ζει στην Ελλάδα.ⁱ

Όλοι βέβαια, και εμείς και αυτοί, είμαστε άνθρωποι και ως τέτοιοι έχουμε ατομικά δικαιώματα σεβασμού και προστασίας του προσώπου μας. Μόνον εμείς, οι φορείς της Ελληνικής *ιθαγένειας*, όμως και όχι αυτοί μπορούμε να ασκήσουμε νομικές εξουσίες που μας επιτρέπουν όχι απλώς να αμυνόμαστε απέναντι στην κρατική ή ιδιωτική ανομία αλλά να καθορίζουμε (έστω και κατ' όνομα) ως συλλογικό υποκείμενο πολιτικής τις κοινές τύχες μας. Η δυνατότητα αυτή για *πολιτικό αυτοπροσδιορισμό*, που μας δίνουν τα *πολιτικά δικαιώματα* δεν είναι ξεκομμένη βέβαια από τα *δικαιώματα του ατόμου*.ⁱⁱ Χωρίς τα τελευταία, τα πρώτα πρακτικώς φαίνονται εντελώς αδύνατα ή επισφαλή. Από την άλλη το βασικότερο ίσως περιεχόμενο του πολιτικού αυτοκαθορισμού είναι ο από κοινού προσδιορισμός με τη μορφή του γενικού νόμου του πότε, πώς και γιατί μπορεί το κράτος να επεμβαίνει στην προσωπική μας αυτονομία. Έτσι χωρίς πολιτική αυτονομία, η προσωπική ελευθερία φαίνεται να είναι απλώς παίγνιο στα χέρια ενός Λεβιάθαν για την καλή προαίρεση του οποίου μόνο να προσευχόμαστε μπορούμε.ⁱⁱⁱ

Περαιτέρω όμως, από την ιδιότητα του πολίτη φαίνεται να απορρέει η υποχρέωση της συλλογικότητας να μεριμνά για την τύχη και να φροντίζει για την αποκατάσταση της ατυχίας του κάθε μέλους της στην ιδιαιτερότητά του μεν αλλά επ' ίσοις όροις. Πρόκειται για το πλέγμα *κοινωνικών δικαιωμάτων*, που συνθέτουν το θεσμικό καθεστώς που ονομάζεται *κοινωνική ιθαγένεια*.^{iv} Χωρίς ορισμένα από αυτά, όπως το δικαίωμα επείγουσας ιατρικής φροντίδας, εύλογα όλα τα λοιπά δικαιώματα ατομικά ή πολιτικά ακούγονται ως απλό αστείο, γι' αυτό και τα αναγνωρίζουμε και στο πρόσωπο των αλλοδαπών. Όμως, τα περισσότερα, προστασία οικογένειας, υγείας, αναπηρίας, κοινωνικής και οικονομικής αδυναμίας δωρεάν εκπαίδευση κοκ. τα διασφαλίζουμε κατ' αρχήν στο Σύνταγμα, μόνον για τους ημεδαπούς. Όταν πάλι τα παραχωρούμε σε όσους αλλοδαπούς είναι εντάξει με τις δικές τους υποχρεώσεις απέναντί μας εδώ, το κάνουμε είτε στο πλαίσιο ενός θολού σαμαρειτισμού του κοινού νομοθέτη ή λόγω κοινωνικοασφαλιστικής ανταποδοτικότητας. Το πλέγμα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που συγκροτούν την ιδιότητα του πολίτη συνδέουν έτσι τον κάθε φορέα τους με κάθε άλλον και, ταυτόχρονα, με όλους μαζί ως μέλη μιας ειδικής και ιστορικά συγκεκριμένης κοινότητας αλληλεγγύης, δηλαδή ενός κλειστού κατ' αρχήν *club*, για τις συλλογικές αποφάσεις του οποίου σε τελική ανάλυση ευθύνη φέρουν όλα τα μέλη του.^v Η εσωτερική αυτή διάσταση

που ιδρύει ο δεσμός της ιθαγένειας έχει ως αναγκαία ανάκλαση την εδραίωση μιας σύστοιχης εξωτερικής διάστασης, αυτής των άλλων, των αλλοδαπών, αυτών δηλαδή που στερούμενοι την ιδιότητα του μέλους αποκλείονται κατ' αρχήν και από τα ωφελήματα που απορρέουν από τη συμμετοχή αυτή.

Το ερώτημα συνεπώς που φαίνεται κατ' αρχήν να τίθεται είναι αν αυτοί οι άνθρωποι ή κάποιοι, έστω, από αυτούς πρόκειται -κάποια στιγμή και υπό κάποιες προϋποθέσεις- από ξένοι ή μετανάστες, που θεωρούνται σήμερα, να γίνουν Έλληνες πολίτες. Να γίνουν δηλαδή, με την νομική και πολιτική τουλάχιστον έννοια, κάποιοι από εμάς, κομμάτι του λαού και να μοιραστούν μαζί μας τις ιδιαίτερες εξουσίες, ευχέρειες και ωφελήματα που απορρέουν από τη συμμετοχή αυτή στο ίδιο πολιτικό *club*.

Κτήση, αίμα ή απόφαση;

Ο λαός, όπως κάθε πολιτική ή σωματειακή συλλογικότητα, υφίσταται και διαρκεί μέσα στον χρόνο. Με δεδομένους τους φυσικούς περιορισμούς μιας ανθρώπινης ζωής, η διάρκεια αυτή υπερβαίνει τα επιμέρους ληξιαρχικά και δημοτολογικά γεγονότα που διαπλάθουν τον λαό ως σύνολο συγκεκριμένων φυσικών προσώπων. Το *club* ή σύλλογος όλων των φυσικών προσώπων, που φέρουν την ιδιότητα του πολίτη ορισμένου κράτους, αποτελεί ένα μέγεθος που παραλλάσσει δραστικά μέσα στον χρόνο σαν το ποτάμι του Ηράκλειτου. Ο χθεσινός είναι άλλος από τον σημερινό και ο αυριανός θα διαφέρει από τον σημερινό γιατί μέσα στη μέρα που κύλησε κάποιοι μοιραία θα χάσουν τη ζωή τους και κάποιοι άλλοι ίσως θα γίνουν νέα μέλη του με γέννηση ή κρατική πράξη.

Το διαχρονικό συνεχές του κάθε λαού μέσα στην ιστορία αναδεικνύει ως φυσικό σχεδόν μηχανισμό αναπαραγωγής του την βιολογική αναπαραγωγή των μελών του. Οι δεσμοί αίματος λειτούργησαν εύλογα ως πρωταρχική υποδοχή της πολιτικής ιδιότητας στο πλαίσιο της ανάδυσης των αρχαϊκών πολιτικών μορφωμάτων. Αυτό ακριβώς συνδέει την ιθαγένεια ως πολιτικού δεσμού με το στοιχείο της εξ αίματος καταγωγής και το έθνος ή το γένος. Τον μηχανισμό αυτό εθνικής αναπαραγωγής τυποποιεί η λεγόμενη *αρχή του αίματος* (*jus sanguinis*), τη μετάδοση δηλαδή της νομικής και πολιτικής ιδιότητας του πολίτη από τον γονέα στο τέκνο, που συναντάμε, εν όψει ακριβώς της «φυσικότητάς» του, σε όλες τις έννομες τάξεις.

Λίγο πολύ όμως σχεδόν όλα τα κράτη προβλέπουν στη νομοθεσία τους, έστω εξαιρετικά και εφόσον συντρέχουν ορισμένοι όροι, τη δυνατότητα να αποκτήσει την ιδιότητα του πολίτη τους και κάποιος που δεν την έχει

ήδη από τη γέννησή του, μέσω μιας κρατικής πράξης (συνήθως ατομική διοικητική πράξη κυβερνητικού οργάνου, αλλού δε και με ειδικό ψήφισμα του κοινοβουλίου), της λεγόμενης *πολιτογράφησης*. Η ευρέως διαδεδομένη αυτή απόκλιση από την «φυσική» αρχή του αίματος καταδεικνύει ότι, σε πείσμα όσων επιμένουν στη πρόσδεση του *πολιτικού* δεσμού της ιθαγένειας σε ανθρωπολογικά ή/και εθνολογικά δεδομένα, η κτήση της ιδιότητας του πολίτη διενεργείται πάντα κατ' ανάγκη με βάση μια *πολιτική εν τέλει απόφαση*, λ.χ. αυτή με την οποία καθιερώνεται σε μια ξеноφοβική ίσως χώρα η αρχή του αίματος ως αποκλειστικός τρόπος κτήσης της ιθαγένειας. Άλλωστε το πόσο «φυσική» μπορεί να θεωρείται η αρχή αυτή το καθιστούν απολύτως σαφές τόσο η συστηματική της σύνδεση με το εκάστοτε ισχύον δίκαιο που, μέσω του θεσμού λ.χ. της υιοθεσίας, αποσυνδέει τον οικογενειακό δεσμό από την εξ αίματος καταγωγή, όσο και η παραδοσιακή εξάρτησή της από το πατριαρχικό πρότυπο οικογένειας, που απέκλειε (στη χώρα μας μέχρι το 1984) την εξ αίματος μετάδοση της ιθαγένειας από μητρική γραμμή.

Το ανεξάλειπτο στοιχείο της κυριαρχίας

Γίνεται έτσι γενικότερα δεκτό, ιδίως στο διεθνές δίκαιο και τη θεωρία των διεθνών σχέσεων^{vi}, ότι το ποιος είναι και ποιος δεν είναι πολίτης μιας χώρας είναι θέμα που ανήκει στον *πυρήνα της κυριαρχίας* του κάθε κράτους. Και αυτό επειδή η απάντηση στο ερώτημα αυτό προσδιορίζει το ίδιο το πολιτικό υποκείμενο του κράτους, τον λαό, το *body politic*, όπως λένε και οι αγγλοσάξονες. Μπορεί λοιπόν κανείς με ασφάλεια να συμπεράνει ότι, κατ' αρχήν πάντα, η καθ' οιονδήποτε τρόπο κτήση της ιθαγένειας, το να γίνεις δηλαδή πολίτης ενός κράτους, ακόμη και δια της «φυσικής» οδού της εξ αίματος ευθείας καταγωγής από πολίτη της ίδιας χώρας εγκλείει ένα ανεξάλειπτο στοιχείο πολιτικής απόφασης, ένα στοιχείο *κυριαρχικής βούλησης του κράτους* του οποίου γεννιέσαι ή γίνεσαι πολίτης.

Το βουλευσιαρχικό-κυριαρχικό αυτό στοιχείο αναδείχθηκε από πολύ νωρίς σε ψευδο- ή αντι- δημοκρατικά και πρωτοφιλελεύθερα πολιτικά περιβάλλοντα. Οι απολυταρχικές θεωρίες της κυριαρχίας, στη γενικότερη προσπάθειά τους να οριοθετήσουν το πεδίο του κοινοβουλευτικού ή/και δικαστικού ελέγχου της ηγεμονικής διοίκησης κατέταξαν τα ζητήματα ιθαγένειας και, κατ' εξοχήν, της πολιτογράφησης σε αυτά που συνιστούν ελεύθερες κανονιστικών περιορισμών εκδηλώσεις της κρατικής κυριαρχίας, όπως λ.χ. η κήρυξη πολέμου. Η περιβόητη θεωρία των *actes de gouvernement*, εξακολουθούσε μέχρι πολύ πρόσφατα να διαπνέει τόσο την νομοθεσία μας περί ιθαγένειας όσο και τη σχετική νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων μας. Όπως επισημαίνεται και παρακάτω, ο προϊσχύσας Κώδικας Ελληνικής Ιθαγένειας συνέχιζε να προβλέπει ότι ως *πράξη διακυβερνήσεως* η υπουργική απόφαση που πολιτογραφεί κάποιον

Έλληνα ή, κυρίως, απορρίπτει σχετικό αίτημα δεν υπόκειται ούτε στη συνταγματικά επιβαλλόμενη υποχρέωση αιτιολογίας των διοικητικών πράξεων ούτε σε χρονικούς περιορισμούς, το δε Συμβούλιο της Επικρατείας, αποδεχόμενο σχεδόν αγόγγυστα τη σχετική υπαινικτική υπόδειξη του νομοθέτη, απείχε συστηματικά του ελέγχου νομιμότητας των αποφάσεων πολιτογράφησης για λόγους ήδη παραδεκτού.^{vii} Πέραν όμως της ιδιαίτερης δυσκολίας να εναρμονισθεί με θεμελιώδεις απαιτήσεις της φιλελεύθερης αρχής και του κράτους δικαίου, που επισημαίνονται και παρακάτω, η θεωρία περί πράξεων διακυβερνήσεως εκμεταλλεύεται το ισχυρό βουλευτικό στοιχείο, που υπολανθάνει διαρκώς στο δίκαιο της ιθαγένειας, επιτυγχάνοντας μια υποδειγματική θεσμική λαθροχειρία υπέρ της κατά περίπτωση κρίνουσας εκτελεστικής εξουσίας και σε βάρος του νομοθέτη: το νομικώς ανέλεγκτο και άρα απεριόριστο που επικαλείται υπέρ της εκδήλωσης της κρατικής κυριαρχίας δεν αφορά εν προκειμένω την κανονιστική διατύπωση των *κριτηρίων* κτήσης της ιθαγένειας, αλλά την *εξατομικευμένη εκτίμηση* περί του αν τα γενικά και αφηρημένα κριτήρια του νόμου συντρέχουν στην κάθε ατομική βιοτική περίπτωση. Αυτό άλλωστε προδίδει και την αντιδημοκρατική προέλευση των σχετικών επεξεργασιών: ο προσδιορισμός του ποιος είναι και ποιος δεν είναι πολίτης εναποτίθεται όχι στον λαό ή τους εκλεγμένους αντιπροσώπους του αλλά στον ηγεμόνα, ως κορυφή του εκτελεστικού και φορέα της πραγματικής υλικής κυριαρχίας.

Υπό δημοκρατικές περιστάσεις, συνεπώς, η πολιτική απόφαση που προσδιορίζει τους όρους υπό τους οποίους ένα πρόσωπο αποκτά την ιδιότητα του πολίτη, επειδή ακριβώς διαπλάθει τον ίδιο τον λαό στη διαχρονία του, δεν μπορεί παρά να ανήκει σε αυτόν τον ίδιο τον λαό που καλείται να συμβιώσει πολιτικά στο διηνεκές υπό τη διακυβέρνηση ενός κοινού για όλους νόμου. Γι' αυτό και οι προϋποθέσεις κτήσεις της ιθαγένειας και, ιδίως, της πολιτογράφησης αντικατοπτρίζουν κάθε φορά τόσο την εικόνα που ο κάθε λαός έχει για τον εαυτό του και το δημόσιο συμφέρον. Ο αναγκαίος αυτός δεσμός της απόφασης για την ιθαγένεια με τη *λαϊκή* κυριαρχία και, άρα, τον *γενικό νόμο* που αποτελεί σε μια δημοκρατία την κύρια μορφή εκδήλωσής της, καθιστά σαφές ότι η προτεραιότητα της *κρατικής* κυριαρχίας στο πεδίο του δικαίου της ιθαγένειας δεν μπορεί να εκδηλώνεται με την απόλυτη *διακριτική ευχέρεια* του *ατομικώς κρίνοντος*, αλλά με το κατ' αρχήν απεριόριστο της *γενικής βούλησης* που νομοθετεί. Γι' αυτό ακριβώς και ο James Madison, από τους θεμελιωτές του αμερικάνικου συνταγματισμού, επέμενε ότι η τυχόν συμπερίληψη στο συνταγματικό κείμενο ρητών περιορισμών της κυριαρχικής εξουσίας του νομοθετικού σώματος να ορίζει ποιος μπορεί να γίνει πολίτης θα ήταν περιττή όσο και μη προσήκουσα (*improper*).^{viii}

Έτσι, με το άρθρο 4 § 2, το σημερινό μας Σύνταγμα ορίζει ότι «Έλληνες πολίτες είναι όσοι έχουν τα προσόντα που ορίζει ο νόμος». Σε όλους εμάς

λοιπόν τους Έλληνες πολίτες, στον λαό δηλαδή της Ελληνικής Δημοκρατίας, απόκειται να αποφασίσουμε κυριαρχικά μέσω του νόμου που ψηφίζουν οι εκλεγμένοι αντιπρόσωποί μας, ποιος και πώς γίνεται ένας από εμάς, και όχι βέβαια στο όποιο *collegium* ολίγων επικαλείται κάποια υποτιθέμενη αυθεντία του να διερμηνεύει τη μεταφυσική ουσία του έθνους ή της δημοκρατικής ισότητας.

Θεολογικές αντιρρήσεις στον βολонταρισμό του κυριάρχου

Γιατί, πράγματι, όπως απεκάλυψε η έντονη πολιτική και ιδεολογική αντιπαράθεση γύρω από την ψήφιση του Ν. 3838/2010, η εξουσία του λαού να αποφασίζει κυριαρχικά δια των εκλεγμένων αντιπροσώπων του τους όρους υπό τους οποίους αποκτάται η ιδιότητα του πολίτη αμφισβητείται ριζικά από δύο αντίθετες μεταξύ τους πλευρές.

α. δεξιά, η θεολογία του Γένους

Από τη μια, πολλοί, εθισμένοι να αποδίδουν μεγάλη αξία σε μια κοινωνική συνοχή στηριγμένη στην υποτιθέμενη κοινότητα ή ομοιομορφία της καταγωγής ή της κουλτούρας του λαού, είναι μοιραίο να είναι πολύ διστακτικοί ή και αρνητικοί απέναντι στον όποιο πολιτικό βολонταρισμό στα θέματα ιθαγένειας. Τέτοια αισθήματα «εθνικής» ανασφάλειας, ιδιαίτερα διαδεδομένα σε περιόδους πολιτικής και οικονομικής κρίσης, επιχειρείται να κεφαλαιοποιηθούν από ορισμένες πλευρές πολιτικά και ιδεολογικά μέσα από ένα μεταφυσικό σχήμα με σαφείς -και επικίνδυνες- θεσμικές προεκτάσεις:

Υποστηρίζεται έτσι ότι οι πολιτειακοί θεσμοί της δημοκρατίας μας κείνται υπέρ της προστασίας και προαγωγής ορισμένων θεμελιωδών αγαθών συνυφασμένων με την *εθνική μας ιδιοπροσωπία*. Οι συνταγματικές διαδικασίες και δικαιώματα, κατ' αυτούς, αποτυπώνουν και αντανakλούν τις αξίες και αγαθά αυτές που κείνται *πέρα* και, κυρίως, *πάνω* από το Σύνταγμα. Ο λαός, ως σύνολο των εν ζωή πολιτών, δεν είναι -κατ' αυτούς- μια κανονιστικά αυθύπαρκτη και αυτοτελής οντότητα μέσα στο πολίτευμα αλλά είναι, αντίθετα, τόσο ο ίδιος όσο και οι εξουσίες που πηγάζουν από αυτόν λειτουργικά δέσμοι στην υπηρεσία της υψηλότερης αξίας του Έθνους. Η δε ιδέα του Έθνους, ως αξιακά θεμελιώδης και καθοδηγητική εν τέλει της συνταγματικής τάξης αντλεί αναπόφευκτα το ουσιαστικό της περιεχόμενο από *εξω-* και *υπερ-συνταγματικές* πηγές: ανθρωπολογικά και εθνολογικά δεδομένα, όπως κοινή καταγωγή και δεσμοί αίματος, κοινή ηθολογία ή θρησκευτικός προσανατολισμός, ακόμη και εθνική κοσμοθεωρητική ιδεολογία.

Όποια κι αν είναι κατά περίπτωση η ειδική ουσία του Έθνους, είτε δηλαδή είναι καταγωγή, είτε «συνείδηση» ή κάποιος συνδυασμός τους,

αυτή μεταδίδεται προνομιακά μέσα από την φυσική αναπαραγωγή του πληθυσμού που φέρει τα κατάλληλα χαρακτηριστικά (το «Γένος»). Έτσι, αν ως εθνική συνέχεια και συνοχή επιμένει κανείς να αντιλαμβάνεται την φυσική αναπαραγωγή και διάρκεια στον χρόνο κάποιου κοινού (εθνολογικού, ανθρωπολογικού ή ιδεολογικού, αδιάφορο κατ' αρχήν) χαρακτηριστικού η αυστηρή εφαρμογή του λεγομένου νόμου του αίματος φαντάζει ως επιβεβλημένη στρατηγική επιλογή. Το δίκαιο της ιθαγένειας καθίσταται κομμάτι ενός θεσμικού μηχανισμού εγγύησης της διάρκειας της εθνικής ιδιοπροσωπίας μέσα στον χρόνο, συνδέεται με τις πολιτικές και, *in extremis*, τις στρατιωτικές πτυχές της εθνικής ασφάλειας^{ix}.

Η ιδιότητα του πολίτη γίνεται εξάρτημα του εθνολογικού ή άλλου δεσμού, ώστε ιθαγένεια και εθνικότητα (ή εθνική καταγωγή) να τείνουν να συγχέονται ακόμη και στο απλό λεκτικό των οπαδών της άποψης αυτής. Αυτό όμως κατ' ανάγκην συνεπάγεται ότι όσοι στερούνται το χαρακτηριστικό αυτό θα αποκλείονται διηνεκώς από τη συμμετοχή στη πολιτική κοινότητα που ορίζει με νόμους τη ζωή τους («δεν θα γίνεις Έλληνας ποτέ, Αλβανέ! Αλβανέ!»). Ενώ, αντίθετα όσοι το διαθέτουν, χωρίς να έχουν πρόσβαση στη πολιτική συμμετοχή (δηλαδή οι «ομογενείς») δικαιούνται αυτόχρονα αυτή να τους αναγνωριστεί και διευκολυνθεί. Κατά συνέπεια, η πολιτογράφηση θα πρέπει κατ' αρχήν να αποκλείεται, ως αλλοίωση, έστω και ελάχιστη, των εθνικών χαρακτηριστικών. Ωστόσο, ο πολιτικός ρεαλισμός και η μεγαλοψυχία μπορεί να συγχωρούν κάποιες αποκλίσεις ως όλως εξαιρετικό δίκαιο. Ως δίκαιο της εξαίρεσης μπορεί ακριβώς και συμβιώνει αγαστά με την εθνική αντίληψη ο θεσμός της απόλυτης διακριτικής ευχέρειας της ιεραρχίας του εκτελεστικού όσον αφορά με την κρίση πολιτογράφησης (ιδίως για λόγους τιμητικούς ή για λόγους εθνικού συμφέροντος).

Ως εκ τούτου η ασφάλεια του συστήματος αναπαραγωγής της εθνικής ιδιοπροσωπίας δεν μπορεί να τίθεται σε διακινδύνευση. Και, από τη σκοπιά αυτή, τελεί οπωσδήποτε εν κινδύνω όταν επαφίεται στα χέρια των πολλών: μια ευκαιριακή πλειοψηφία της νομοθετούσας βουλής θα μπορούσε να καταφέρει σοβαρό πλήγμα στην υπόσταση του Έθνους μέσω της χαλάρωσης του αναγκαίου δεσμού μεταξύ ιδιότητας του πολίτη και της επαρκούς συνδρομής των εκάστοτε κρίσιμων εθνολογικών χαρακτηριστικών. Γι' αυτό ακριβώς ρόλο εγγυητή της συνοχής και της συνέχειας του Έθνους, που υποβαστάζει και νοηματοδοτεί τη λειτουργία των συνταγματικών μας θεσμών καλείται να παίζει ο δικαστής και μάλιστα ο συνταγματικός, ασκώντας έλεγχο συνταγματικότητας επί των επιλογών της πλειοψηφίας.^x

Η αντίρρηση αυτή στη κυριαρχία του δημοκρατικού νομοθέτη είναι πολλαπλά προβληματική. Την κριτική ωστόσο συνήθως προσελκύουν η πρόδηλη διάθεση δημόσιας ιεράρχησης των προσώπων που μπορεί να συμβιώνουν στο εσωτερικό μιας πολιτικής τάξης και ο αποκλεισμός

κάποιων από το δημόσιο αγαθό για λόγους αναγόμενους σε κάποιο προσωπικό χαρακτηριστικό ή πεποίθησή τους. Ότι δηλαδή η άποψη αυτή καθιστά την ιθαγένεια ένα αποκλειστικό προνόμιο όσων φέρουν τα κατάλληλα «εθνικά» χαρακτηριστικά, κάτι εξ ορισμού απρόσιτο σε κάθε «ξένο» που ζει στην χώρα.

Η μπανάλ δραματικότητα με την οποία οι οργανώσεις προστασίας δικαιωμάτων περιβάλλουν την κριτική τους όταν αντιμετωπίζουν απόψεις που δικαιολογούν πρακτικές μισαλλοδοξίας ή άνισης μεταχείρισης αποκρύπτει ένα ακόμη σοβαρότερο πρόβλημα που υπερβαίνει το πεδίο του δικαίου της ιθαγένειας και εγγίζει τα θεμέλια του εν γένει δημοκρατικού χαρακτήρα της συνταγματικής μας διακυβέρνησης: ότι το αν ασκούνται υπέρ του Έθνους ή όχι οι εξουσίες που πηγάζουν από τον λαό και, πρωτίστως αυτές του δημοκρατικού νομοθέτη το κρίνει σε τελική ανάλυση δίκην πλατωνικού φύλακα ένας δικαστής εξοπλισμένος με την αυθεντία της προνομιακής πρόσβασης στη μυστηριακή ουσία του Έθνους, που κείται πέραν και πάνω από Σύνταγμα και νόμους. Το προβληματικό και επικίνδυνο για τη δημοκρατία μας στοιχείο αυτής της αντίληψης δεν είναι φυσικά ο έλεγχος των αποφάσεων της πλειοψηφίας από τους δικαστές, αλλά το ότι αυτός διενεργείται με βάση όχι τις θετικές ρυθμίσεις των συνταγματικών κανόνων αλλά με βάση ανέλεγκτες υπερσυνταγματικές αξιολογικές παραμέτρους που μόνη η ενορατική διαίσθηση των δικαστών γνωρίζει και φθέγγεται αυθεντικά.^{x1}

Παρέκβαση: Έθνος πολιτικό όχι μεταφυσικό

Καθοριστική συνέπεια του να απορρίψουμε την αυταρχική αυτή «πλατωνική» αντίληψη περί υπερσυνταγματικής εθνικής ουσίας είναι ότι η ιδέα του Έθνους μένει εκκρεμής από περιεχόμενο. Με δεδομένο δε ότι το «έθνος», *la nation*, αποτελεί τμήμα του πολιτικού αλλά και νομικού λεξιλογίου των δυτικών δημοκρατιών (σε εμάς έκφραση που απαντάται σε θεμελιώδη άρθρα του Συντάγματος) μόνη πηγή προσδιορισμών μιας συνταγματικής έννοιας του έθνους μπορεί να αποτελέσει το ίδιο το Σύνταγμα της δημοκρατίας μας. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι δεν είναι το έθνος κάποια υπερβατική εξωσυνταγματική παράμετρος που ορίζει ή περιορίζει τις πολιτικές διαδικασίες της λαϊκής κυριαρχίας, αλλά ότι το έθνος, ως συνταγματική έννοια, ορίζεται και εξαρτάται από την πεζή πραγματικότητα του δικαίου της ιθαγένειας. Έλληνες, κατά το ίδιο το Σύνταγμα, είναι όσοι φορείς της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη έζησαν, ζουν ή θα ζήσουν. Ανήκουν όλοι τους μαζί και με εμάς στο Ελληνικό έθνος, ως μέλη του εκάστοτε Ελληνικού λαού. Γι' αυτό και έχουμε συνταγματικές υποχρεώσεις για τις επερχόμενες γενεές, ίσως και τιμής

για τους απελθόντες. Το «πολιτικό» έθνος όμως δεν είναι μια συλλογή μεμονωμένων φυσικών προσώπων. Αποτελείται αντίθετα από τα πρόσωπα αυτά συγκροτημένα, την κάθε επιμέρους στιγμή, σε λαό της Ελληνικής δημοκρατίας. Ο λαός, ως το σύνολο των φυσικών προσώπων που φέρουν την ιδιότητα του πολίτη δεδομένη στιγμή (όταν λ.χ. καλείται να συμμετέχει σε εκλογές ή δημοψήφισμα) ορισμένου κράτους, αποτελεί πάντα έναν συγκεκριμένο σχηματισμό με συγκεκριμένη σύνθεση, ένα ιστορικά συγκεκριμένο στιγμιότυπο του έθνους. Έτσι το έθνος προσδιορίζεται ως λαός στη διαχρονική προοπτική του με βάση το εκάστοτε ισχύον δίκαιο ιθαγένειας.

Οσοδήποτε καινοφανής και δύσπεπτη και αν φαντάζει για όσους έχουν εμποτισθεί με τις παραδοσιακές ιδεοληψίες περί κοινότητας αίματος και περιουσίου λαού, η πολιτική αυτή αντίληψη για το έθνος όχι μόνο δεν είναι άγνωστη στην ελληνική πολιτειακή ιστορία αλλά είναι επιπλέον αυτή που ενέπνευσε τον δυναμισμό του πρώιμου ελληνικού συνταγματισμού ήδη μέσα από το έργο του Ρήγα.^{xii} Ωστόσο, αυτή η νοηματική μετατόπιση της ιδέας του έθνους μας επιβάλλει και την επανερμηνεία της νομικά κρίσιμης έννοιας του ομογενούς. Στο Ελληνικό γένος, ομογενής είναι καθένας που κατάγεται από εξ αίματος Έλληνα, είναι δηλαδή τέκνο κάποιου που πήρε τη δική του ιθαγένεια λόγω γέννησης, από Έλληνα γονέα. Κάθε αξίωση στηριγμένη στην ομογενειακή ιδιότητα θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να παραπέμπει σε κάποια συγκροτημένη πολιτική οντότητα του Έθνους μέσα στην ιστορία. Θα ήταν αποκαλυπτικό για την πολιτική μας αυτοσυνείδηση ως λαού της Ελληνικής Δημοκρατίας να σε ποιες ιστορικές πολιτικές συγκροτήσεις ανάγεται η καταγωγή μας ως πολιτών ή, έστω, υπηκόων, ώστε να δικαιολογούνται οι σημερινές θεσμικές πρακτικές της χώρας όσον αφορά τους ομογενείς της.

β. αριστερά, η θεολογία των δικαιωμάτων

Από την άλλη πλευρά όμως υπάρχουν πολλοί που απορρίπτουν συλλήβδην και με έμφαση κάθε διαχωρισμό του πληθυσμού, της *multitudo*, σε κατηγορίες προσώπων με άνισα δικαιώματα. Μια ριζοσπαστική θεώρηση της δημοκρατικής ισότητας θα επέβαλλε να έχουν λόγο για τη ζωή τους όλοι όσοι έχουν κάποιο διακύβευμα από τις πολιτικές αποφάσεις ενός λαού. Και αυτό γιατί καθένας είναι φορέας της ίδιας δέσμης θεμελιωδών ηθικών δικαιωμάτων, των περίφημων *human rights*, για προσωπική αξιοπρέπεια, ασφάλεια, υγεία, εκπαίδευση, εργασία κλπ. μεταξύ των οποίων και ένα δικαίωμα για ιθαγένεια, ιδίως την κοινωνική. Για αυτούς η πολιτική αντίληψη για το έθνος, που ανέφερα

παραπάνω, δεν είναι παρά μια ακόμη παραπλανητική μεταφυσική μεταμφίεση της εκμετάλλευσης και των καταπιεστικών διακρίσεων που υφίστανται, ιδίως ως εργαζόμενοι, οι αλλοδαποί όπως και άλλες ευπαθείς ομάδες. Οι αλλοδαποί, νόμιμοι και ιδίως οι παράνομοι, ως εν δυνάμει «δικαιούμενοι διεθνούς προστασίας», δεν είναι παρά μια ακόμη καταπιεσμένη μειονότητα. Αυτά τα πρόσωπα, ως άνθρωποι που είναι, έχουν και ένα ανθρώπινο δικαίωμα να συμμετέχουν στις αποφάσεις που τους αφορούν, τουλάχιστον όταν υπάρχει στοιχειωδώς μόνιμη εγκατάσταση στη χώρα.^{xiii} Κατά τις απόψεις αυτές, αποτελεί ένα παράδοξο εσωτερικό σε κάθε δημοκρατία, να αποφασίζει αυτή αντιδημοκρατικά για τις προϋποθέσεις και τα όρια της συμμετοχής του πληθυσμού της σε αυτήν.^{xiv} Το παράδοξο αυτό είναι επιτακτικό, κατά τις ίδιες απόψεις, να επιλυθεί με τη διευκόλυνση της άμεσης και μαζικής πρόσβασης στην Ελληνική ιθαγένεια και κυρίως στα κοινωνικά ωφελήματα που απορρέουν από αυτήν (κοινωνική πρόνοια, άδεια επαγγέλματος, υποτροφίες κλπ.) για όλους όσους έχουν λ.χ. μόνιμη κατοικία. Αυτό δεν αποτελεί απλώς μια πολιτική δυνατότητα αλλά μια εδώ και τώρα επιβεβλημένη ενέργεια εν όψει των θεμελιωδών δεσμεύσεων της Ελλάδας μέσω του Συντάγματος και, κυρίως, των διεθνών συμβάσεων, που έχει κυρώσει, για προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Έτσι, κατά λόγο αναγκαιότητας, οι αποφάσεις του νομοθέτη στα ζητήματα ιθαγένειας τελούν υπό καθεστώς δεσμίας αρμοδιότητας και, κινούμενες στην κατεύθυνση που υποδεικνύει ένα ανθρώπινο δικαίωμα στην ιθαγένεια, παράγουν συνταγματικό κερκτημένο και δεν ανακαλούνται. Ρόλος δε σύμφωνα με την αντίληψη αυτή του δικαστή είναι να προτρέπει το κράτος στην κατεύθυνση αυτή και, κυρίως, να αποτρέπει αποκλίσεις και «πισωγυρίσματα», κατά τρόπο ανάλογο με την προστασία του περιβαλλοντικού και άλλων κερκτημένων, μέσω δηλαδή του ελέγχου συνταγματικότητας των νόμων.

«Ένα δικαίωμα για δικαιώματα»

Παρά τις όποιες ανθρωπιστικές προθέσεις τους οι απόψεις αυτές σφάλουν πολλαπλά. Πριν απ' όλα δεν ξεκαθαρίζουν ποια πρόσωπα αποτελούν το αντικείμενο της ανθρωπιστικής μέριμνάς τους: προτιμούν να σκέφτονται τον αλλοδαπό αποκλειστικά ως ανυπεράσπιστο και κυνηγημένο φυγάδα. Μπορεί όμως να πρόκειται για κάποιον ευκατάστατο συνταξιούχο πολίτη ΗΠΑ με μόνιμη κατοικία στη Μονεμβασιά ή κάποιο Κυκλαδονήσι, ή για κάποιον ευημερούντα βογιάρο της ρώσικης νύχτας με ρετιρέ στην παραλιακή της Γλυφάδας. Η ισότητα μεταξύ ανθρώπων δεν πλήττεται -θεωρητικά τουλάχιστον- από τη διάκριση που φέρεται να συνιστά σε βάρος εν γένει των αλλοδαπών το διαφορετικό, μειωμένης προστασίας, status τους. Γιατί μειωμένο φαίνεται από τη σκοπιά του τι δίνει σε αυτούς η χώρα που τους

φιλοξενεί. Το υπολειπόμενο όμως της προστασίας τους το διασφαλίζει ή θα έπρεπε θεωρητικά να τους το διασφαλίζει η δική τους χώρα και κράτος, του *club* των πολιτών του οποίου την κάρτα μέλους διαθέτουν. Αυτό το πολιτικό *club* είναι άρα που υπέχει απέναντί τους υποχρέωση ειδικού σεβασμού και μέριμνας.^{xv}

Η ιθαγένεια, ο δημόσιος δεσμός του πολίτη με τη χώρα του είναι η θεμελιωδέστερη εγγύηση ασφάλειας των όποιων δικαιωμάτων του. Αυτό που παραβλέπουν λοιπόν οι ανθρωπιστικές απόψεις είναι ακριβώς ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία επικαλούνται ως εδώ και τώρα δεσμευτικά, *προϋποθέτουν*, προκειμένου να αποκτήσουν πραγματική νομική δεσμευτικότητα, τη συνδρομή ενός θεσμικού μηχανισμού που θα εγγυάται τον έμπρακτο σεβασμό τους, δηλαδή μια *ενεργό πολιτική δομή*. Για να υπάρχει όμως τέτοια θα πρέπει να συντρέχει ένας ειδικός και διαρκής στον χρόνο δεσμός αλληλεγγύης που συνδέει τα πρόσωπα των κυβερνώντων και κυβερνωμένων σε μια ενιαία πολιτική κοινότητα. Έτσι, η αποτελεσματική εγγυητική λειτουργία του κράτους για τα μέλη της πολιτικής κοινότητας την οποία διέπει είναι αναγκαίος πραγματολογικός όρος της ύπαρξης δικαιωμάτων με την πλήρη έννοια του όρου για τον οιονδήποτε. Γι' αυτό και το να έχει κανείς την ιθαγένεια *κάποιου* κράτους αποτελεί πράγματι ένα δικαίωμα του ανθρώπου. Χωρίς αυτό τα άλλα δικαιώματα στερούνται του στοιχειώδους πραγματικού αντικρύσματος ή αξίας τους. Η ιδιότητά του δικαιώματος αυτού να αποτελεί όρο των λοιπών δικαιωμάτων προσδίδει στην αξίωση για ιθαγένεια τον χαρακτήρα δικαιώματος ειδικού τύπου: αποτελεί, όπως έχει λεχθεί, *ένα δικαίωμα δικαιωμάτων^{xvi}*, ένα *μετα-δικαίωμα*.

Υποτιμώντας την κρισιμότητα του πολιτικού δεσμού για την αξία εν γένει των δικαιωμάτων οι ανθρωπιστικές απόψεις μοιραία αδυνατούν να αντιληφθούν ότι η αλλοδαπότητα δεν είναι υποχρεωτικά προσβολή της δημοκρατικής ισότητας. Εξ ίσου μοιραία αδυνατούν να διακρίνουν τον ειδικό τύπο δικαιώματος που είναι το δικαίωμα στην ιθαγένεια με αποτέλεσμα να μην αντιλαμβάνονται και την κανονιστική του δύναμη. Το δικαίωμα στην ιθαγένεια αποτελεί οπωσδήποτε θεμελιώδες δικαίωμα του ανθρώπου αλλά το περιεχόμενό του είναι ιδιαίτερα ισχύ. Πρόκειται μόνο για το δικαίωμα καθενός να έχει *κάποια* πατρίδα που να τον σέβεται και να τον προστατεύει, να έχει δηλαδή *κάποια, την οιαδήποτε, ιθαγένεια*. Το ανθρώπινο αυτό δικαίωμα δεν εξειδικεύει το ίδιο ποια είναι η πατρίδα ή με τι κριτήρια μπορεί να προσδιοριστεί. Δεν προσδιορίζει δηλαδή ποιανής χώρας την ιθαγένεια έχει κάποιος αξίωση να πάρει. Η απροσδιοριστία αυτή όμως δεν εμποδίζει το δικαίωμα να έχει σοβαρές συνέπειες που δεσμεύουν τον δημοκρατικό νομοθέτη και όλα τα όργανα μιας δημοκρατικής έννομης τάξης.

Πριν απ' όλα το δικαίωμα αυτό, αμυντικά, κωλύει κατ' αρχήν την ακούσια αφαίρεση της ιθαγένειας και την αποκλείει πλήρως εφόσον έτσι

καταλήγει να στερείται οιασδήποτε ιθαγένειας.^{xvii} Περαιτέρω όμως θετικά επιβάλλει σε μια δημοκρατική έννομη τάξη να παρέχει ειδική προστασία ή *άσυλο* σε πρόσωπα που έχουν στερηθεί κάθε ιθαγένεια, δηλαδή τους *ανιθαγενείς*, ή που η χώρα την ιθαγένεια της οποίας φέρουν, αντί να τους προστατεύει, τους διώκει ή τους εκθέτει σε αφόρητο κίνδυνο (πολιτικοί πρόσφυγες). Η υποχρέωση όμως που απορρέει και από το διεθνές συμβατικό δίκαιο της Νέας Υόρκης (1961) και της Γενεύης (1953) αντίστοιχα, αφορά την διασφάλιση ενός ειδικού καθεστώτος προστασίας όχι κατ' ανάγκη την πολιτογράφηση, ακόμη κι αν αυτή ενθαρρύνεται ρητώς. Πάντως, επιβάλλεται το κράτος υποδοχής να διενεργήσει ό,τι είναι αναγκαίο για την εκκαθάριση της όποιας εκκρεμότητας περί την ιθαγένεια, διευκολύνοντας την πολιτογράφησή του.

Το ίδιο δικαίωμα στην ιθαγένεια επιβάλλει επίσης να αποτρέπονται οι εκκρεμότητες ιθαγενειακής φύσεως σε όλα τα παιδιά που γεννιούνται στην χώρα και για οποιοδήποτε λόγο δεν παίρνουν από τη γέννηση την ιθαγένεια κάποιας χώρας ή αν η χώρα αυτή δεν μπορεί να καθορισθεί. Αυτό αποτελεί ήδη περιεχόμενο πολλών κωδικών ιθαγενείας εν ισχύ και ρυθμίζεται και διεθνώς από σειρά συμβάσεων για τα δικαιώματα του παιδιού. Όλες αυτές οι περιπτώσεις ειδικής προστασίας επιδρούν στην κτήση της ιθαγένειας της χώρας υποδοχής διορθωτικά, ως μορφές αποκατάστασης εκτάκτων διαταραχών της αρχής ότι καθένας θα πρέπει να έχει μια ιθαγένεια, που θα δίνει στοιχειώδη πραγματικότητα στα δικαιώματά του ως ανθρώπου. Η σχέση των προσώπων αυτών με την πολιτική κοινότητα της οποίας κατ' εξαίρεση ή, κατόπιν ειδικής διευκόλυνσης, θα γίνουν μέλη της οφείλεται στο ότι αυτά τα πρόσωπα βρέθηκαν υπ' αυτές τις έκτακτες περιστάσεις (λ.χ. ο βίαιος διωγμός κάποιου πληθυσμού ή η εγκατάλειψη ενός βρέφους) υπό την γεωπολιτική δικαιοδοσία της. Το δικαίωμα στην ιθαγένεια, ως ανθρώπινο δικαίωμα, αναδεικνύει εν προκειμένω την εδαφικότητα της σχέσης των προσώπων αυτών με συγκεκριμένη έννομη τάξη, που τα φιλοξενεί, σε λόγο κτήσης της ιθαγένειας κατ' απόκλιση του δικαίου του αίματος *εν όψει του εκτάκτου των περιστάσεων (δίκαιο του εδάφους, jus soli)*.

Έτσι, την ίδια στιγμή που η εξαιρετικότητα των περιστάσεων προσδίδει άμεση κανονιστική δύναμη στο ανθρώπινο δικαίωμα στην ιθαγένεια, μετατρέποντάς το σε βάση κτήσης της ιθαγένειας συγκεκριμένης χώρας, θέτει ταυτοχρόνως και στενά όρια στην πρακτική εμβέλειά του. Οσοδήποτε πολλά και αν είναι τα πρόσωπα ως προς τα οποία συντρέχουν σήμερα στη χώρα μας τέτοιες έκτακτες περιστάσεις, ο αριθμός τους οπωσδήποτε υπολείπεται κατά πάρα πολύ του συνολικού αριθμού των αλλοδαπών που ζουν νόμιμα και μακρόχρονα στην Ελλάδα. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι άνθρωποι αυτοί ήρθαν στη χώρα μας όχι κυνηγημένοι αλλά αναζητώντας απλώς πόρους επιβίωσης ή μια καλύτερη

ζωή και εξακολουθούν να διατηρούν την ιθαγένεια της χώρας προέλευσής τους. Τι σημασία τότε θα είχε η αναγνώριση της κρισιμότητας ενός δικαιώματος του ανθρώπου στην ιθαγένεια προκειμένου να απαντήσουμε ως Ελληνικός λαός το πιεστικό ερώτημα με ποιο καθεστώς όλοι οι αυτοί οι άνθρωποι που αποτελούν πια αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας της κοινωνικής μας ζωής θα εξακολουθήσουν να συμβιώνουν μαζί μας σε βάθος χρόνου; Η απουσία εκτάκτων περιστάσεων όσον αφορά τον δεσμό τους με την χώρα προέλευσής τους ή/και την φυσική παρουσία τους στη χώρα μας φαίνεται πράγματι να αποκλείει κατ' αρχήν την υποχρέωση της δημοκρατίας μας να εκδηλώσει κάποια ειδική μέριμνα σχετικά με την ιθαγένειά τους. Στην προοπτική ωστόσο της διηνεκούς συμβίωσης μαζί τους, τα πρόσωπα αυτά, ενώ θα συμμετέχουν ή συμμετέχουν ήδη πλήρως στην κοινωνική ζωή της χώρας για το διηνεκές μέλλον, δεν μπορούν να συμμετέχουν στον προσδιορισμό των όρων της κοινωνικής τους ζωής, δηλαδή της συμβίωσής τους μαζί μας, παρά μόνον έμμεσα: δηλαδή μέσα από την προστασία που παρέχει στους πολίτες η χώρα ιθαγένειάς τους με τις διπλωματικές αντιπροσωπείες της στην αλλοδαπή. Κατά συνέπεια το ζήτημα που εγείρεται σε βάθος χρόνου για τη δημοκρατία μας έχει να κάνει όχι με το αν τα πρόσωπα αυτά έχουν ή δεν έχουν ως άνθρωποι ένα δικαίωμα στην ιθαγένεια, αλλά με το αν το δικαίωμα αυτό, που αναμφίβολα έχουν ως άνθρωποι, έχει κάποια πραγματική αξία για αυτούς.

Στο βαθμό που αυτό αφορά ανθρώπους που ζουν μόνιμα υπό την δικαιοδοσία της Ελληνικής δημοκρατίας, το όλο ζήτημα έχει μοιραία να κάνει με το πώς κατανέμει η δημοκρατία μας το θεμελιώδες αγαθό της πολιτικής συμμετοχής μέσα στον πληθυσμό που εξίσου αποτελεί αναπόσπαστο παράγοντα της κοινωνικής ζωής της χώρας. Αυτό όμως δεν αποτελεί θέμα διεθνούς δικαίου ή κάποιου υπερθετικού *jus gentium* των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Είναι ζήτημα κανόνων συγκρότησης του λαού επί τη βάσει κριτηρίων που υλοποιούν την δημοκρατική ισότητα στην κατανομή των δημοσίων αγαθών και, κυρίως την ίση πολιτική ελευθερία για κάθε μέλος της κοινής συμβίωσης στο διηνεκές. Κι αυτό σημαίνει ότι τίποτα σε μια δημοκρατία άξια του ονόματός της δεν μπορεί να αποτελεί αποκλειστικό προνόμιο μιας συγκεκριμένης κατηγορίας, ούτε καν αυτή η ιθαγένεια, η ιδιότητα του μέλους της δημοκρατικής πολιτικής κοινότητας, αλλά θα πρέπει να είναι προσιτό στον καθένα. Από τη σκοπιά αυτή, το Σύνταγμά μας υποχρεώνει τον νομοθέτη να μεριμνά για την αξία που έχει για τους αλλοδαπούς που ζουν μακρόχρονα στη χώρα μας το δικαίωμα τους στην ιθαγένεια.

Είπα παραπάνω ότι, παρά τους επίμονους ισχυρισμούς της θεολογίας των δικαιωμάτων, στη δημοκρατική ισότητα δεν αντίκειται κατ' αρχήν το γεγονός ότι το να μην έχουν οι αλλοδαποί πολιτικά δικαιώματα στην κοινωνία όχι μόνον δεν παραβιάζει την δημοκρατική ισότητα αλλά είναι και όρος συγκρότησης των πολιτικών κοινωνιών. Πρόκειται αντίθετα για κάτι το συμφυές με την θεμελιώδη *ελευθερία των προσώπων να αποδημούν* χωρίς να χάνουν την ιθαγένειά τους. Αυτό σημαίνει ότι, σε περιστάσεις ιδανικής θεωρίας, τα δικαιώματα του αλλοδαπού πολίτη γίνονται σεβαστά και προστατεύονται υπό τους όρους που διαπραγματεύεται και επιβάλλει στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου η χώρα της ιθαγένειάς του.

Βέβαια το τι είδους προστασία μπορεί να απολαμβάνει κανείς από τη χώρα του, όταν έχει μεταναστεύσει στο εξωτερικό, εξαρτάται από την ποιότητα και τις δυνατότητες της κρατικής της οργάνωσης την οποία – θεωρητικά πάντα- ο απόδημος συγκαθορίζει με τα πολιτικά του δικαιώματα. Πόσες χώρες όμως είναι σήμερα πραγματικά σε θέση να διεκπεραιώσουν πλήρως την υποχρέωση που απορρέει από τον δεσμό της ιθαγένειας; Αν εξαιρέσει κανείς τους τουρίστες και τους επιχειρηματίες, οι περισσότεροι αλλοδαποί σήμερα στη χώρα μας έχουν αποδημήσει επειδή, κατά τεκμήριο, οι χώρες τους, λόγω της οικονομικής ή/και πολιτικής τους κατάστασης, δεν μπορούν να τους προσφέρουν ευκαιρίες για προκοπή, ενδεχομένως δε, ούτε καν αυτές τις βασικές εγγυήσεις μέριμνας και ασφάλειας που θα τους επέτρεπαν να ζουν εκεί αξιοπρεπώς και χωρίς διαρκή κίνδυνο. Θα ήταν υποκριτικό να θεωρεί κανείς ότι όσοι προέρχονται από τέτοιες χώρες, οι κατ' εξοχήν δηλαδή μετανάστες μας, τελούν ως πρόσωπα σε μια σχέση έστω και ελάχιστο ισότιμη με τους Έλληνες πολίτες, όταν πολιτειακός παράγοντας που φέρει σε τελική ανάλυση την ευθύνη της μέριμνας υπέρ αυτών είναι ανίκανος ή αδιαφορεί. Από την άλλη όμως πολλοί θα έλεγαν ότι η κακοτυχία να έχεις την ιθαγένεια τέτοιας χώρας είναι ίσως λόγος περισσότερο ανθρωπιστικής μεταχείρισής σου από την πιο τυχερή χώρα στην οποία έχεις μεταναστεύσει, όχι όμως και επαρκής λόγος να σε κάνει πολίτη της. Διαφορετικά όμως φαίνονται τα πράγματα αν αντί για τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του κράτους προέλευσής του αλλοδαπού εστιάσει κανείς στο γεγονός ότι, ασχέτως του λόγου που τον οδήγησε στη χώρα μας, αυτός την έχει ενδεχομένως καταστήσει πραγματική βάση και επίκεντρο των βιοτικών του σχεδίων και δραστηριοτήτων: έμαθε τη γλώσσα και τις ιδιοτροπίες των ντόπιων, πρόκοψε στη δουλειά, έκανε οικογένεια και φίλους και τηρεί τις υποχρεώσεις του απέναντι στο κράτος. Με μια λέξη, για να χρησιμοποιήσω ένα όρο του συρμού τα τελευταία χρόνια, έχει «ενταχθεί».

Ο όρος αυτός μολονότι υπονοεί μια πορεία προς έναν στόχο, είναι στατικός γιατί η επίτευξη του στόχου φαίνεται να τον εξαντλεί νοηματικά. Δεν είναι έτσι τα πράγματα. Γιατί η ένταξη συνεπάγεται και την οριστική κατακύρωση στο πρόσωπό σου ενός ρόλου που σε απορροφά πλέον πλήρως: τον ρόλο του κανονικού παίκτη μαζί με τους πολίτες της χώρας που σε φιλοξενεί στο πιο δυναμικό και καθολικό κοινωνικό παιχνίδι, την κοινωνική ζωή.

Από τη σκοπιά αυτή τα τυχόν κοινωνικά δικαιώματα που απολαμβάνεις δεν φαίνονται πια σαν ελεήμων παραχώρηση του κοινού νομοθέτη ή προϊόν ανταποδοτικότητας, αλλά σαν θεσμική κατοχύρωση του δυναμικού σου ρόλου στην κοινωνία όπου έχεις ενταχθεί και συμμετέχεις: είναι η κοινωνική σου ιθαγένεια. Ακόμη και αν διατηρείς την ιθαγένεια της χώρας καταγωγής σου και δεν έχεις ποτέ εγκαταλείψει τη σκέψη της επιστροφής, το να παίζεις τον νέο σου αυτό ρόλο για πολύ καιρό στερούμενος την πολιτική ιθαγένεια της χώρας όπου ζεις αρχίζει να γίνεται ιδιαίτερα προβληματικό. Μπορεί να σου αναγνωρίζονται πλήρως ατομικά δικαιώματα και να απολαμβάνεις τα περισσότερα ή και όλα τα διαθέσιμα και στους πολίτες της χώρας κοινωνικά δικαιώματα. Η προσωπική σου αυτονομία ωστόσο φαντάζει ανάπηρη και επισφαλής γιατί πολιτική σου αυτονομία έχει ονομαστική μόνον αξία: από τη μια τα πολιτικά σου δικαιώματα, αν έχεις, αφορούν τη ρύθμιση της καθημερινής ζωής μιας άλλης κοινωνίας χωρίς ουσιώδη επιρροή στη ζωή της κοινωνίας όπου πραγματικά ζεις, από την άλλη στερείσαι τη δυνατότητα να συμπροσδιορίζεις μαζί με τους λοιπούς παίκτες τους όρους του κοινωνικού παιχνιδιού στο οποίο πραγματικά συμμετέχεις και απ' όπου αντλείς πραγματικά την κοινωνική σου επιβεβαίωση ως πρόσωπο^{xix}.

Την *capitis deminutio*, δηλαδή τη θεσμισμένη υποτίμηση του άλλου ως προσώπου με αξίωση αυτοπροσδιορισμού την υλοποιούν υποδειγματικά ως κοινωνικά περιστατικά σε επίπεδο σχολικής κοινότητας η παράκαμψη των αλλοδαπών μαθητών στις θεσμισμένες τιμητικές διακρίσεις. Ας ξεχάσουμε προς στιγμήν το μιλιταριστικό παρελθόν και περιβάλλον της μαθητικής σημαιοφορίας και ας παρακάμψουμε το γεγονός ότι τα περιστατικά αυτά καλύφθηκαν επιχειρηματολογικά με την επίκληση του παραδόξου να σηκώνει τα εμβλήματα του Γένους κάποιος που δεν ανήκει σε αυτό. Είναι αντίθετο με τη λογική του δημοκρατικού παιγνίου να γίνεσαι δεκτός στο κοινωνικό παιχνίδι, λ.χ. της σχολικής επίδοσης, αλλά να μην απολαμβάνεις τις θεσμισμένες συνέπειες της επιτυχούς σου συμμετοχής. Αυτό που προσβάλλεται εν προκειμένω δεν είναι μόνον κάποια αφηρημένη ισότητα, αλλά η ίδια σου η υπόσταση ως πρόσωπο: ότι και να επιτύχεις, επίσημα θα είσαι πάντα κατώτερος, β' κατηγορίας πολίτης σημαίνει πρόσωπο δεύτερης κατηγορίας.

Το Σύνταγμά μας στο πιο γόνιμο ίσως άρθρο του έχει μια απροσδόκητη λεπτομέρεια. Δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του

και να συμμετέχει στην οικονομική, κοινωνική και, προσοχή, πολιτική ζωή της χώρας αναγνωρίζει το άρθρο 5 § 1 όχι μόνον στους έλληνες πολίτες αλλά στον καθένα εντός δικαιοδοσίας ελληνικού κράτους. Τι εννοεί άραγε το Σύνταγμα όταν μιλάει για συμμετοχή στη πολιτική ζωή του καθένα που δεν είναι έλληνας πολίτης; Νομίζω ότι, με δεδομένο τον κεντρικό ρόλο της προσωπικής αυτονομίας στο δημοκρατικό μας πολίτευμα, το Σύνταγμά απαιτεί να επισφραγίζεται η συμμετοχή του οιοδήποτε στην οικονομική και κοινωνική ζωή, και στο μέτρο της έντασης της συμμετοχής αυτής, με την ικανότητά του να συμπροσδιορίζει πολιτικά και τους όρους της. Και αυτό ανεξάρτητα από το αν προέρχεται από μια ισχυρή ή μια ανίσχυρη και ταραγμένη χώρα. Αυτό άλλωστε εξηγεί την φυσικότητα με την οποία λίγο πολύ τείνουμε να αντιλαμβανόμαστε σε ευρωπαϊκό επίπεδο ως πρώτη πιθανή θεσμική συνέπεια της κοινωνικής ένταξης ενός αλλοδαπού: τη δυνατότητα συμμετοχής του στις εκλογές της τοπικής αυτοδιοίκησης. Σε κάθε περίπτωση, το συμπέρασμα αυτό ανατρέπει εκ των πραγμάτων την δυαδική σχέση στατικής αντίθεσης πολίτης/ξένος με την οποία έχουμε εθιστεί να αντιλαμβανόμαστε το πολιτικό ζήτημα της αλλοδαπότητας. Η σχέση αυτή προσλαμβάνει πλέον την προοπτική και τον δυναμισμό μιας πορείας που εκκινεί από την είσοδο του αλλοδαπού στη χώρα, παρακολουθεί την εντεινόμενη ένταξή του, υποστηρίζοντάς τη με κατάλληλα θεσμικά μέτρα και διευκολύνσεις, όπως οι θεσμοί της οικογενειακής συνένωσης και της άδειας του επί μακρόν διαμένοντος, και αύριο η δημοτικής ψήφος, για να καταλήξει σε αυτό που καταξιώνει το να ζεις σε μια δημοκρατία: τα πλήρη δικαιώματα του πολίτη.

*Από τη δημοκρατία των αρχαίων σε αυτή των μοντέρνων:
όχι πια μέτοικοι*

Από τη σκοπιά λοιπόν της δημοκρατικής ισότητας, η διατήρηση όλων των προσώπων αυτών διηλεκώς σε καθεστώς αλλοδαπότητας φαίνεται ιδιαίτερα προβληματική. Το να ανεχόμαστε σε βάθος χρόνου τα πρόσωπα αυτά να έχουν μια θέση υποδεέστερη από εμάς, με τους οποίους συμβιώνουν, είναι σαν να ανεχόμαστε και να διατηρούμε στη δημοκρατία μας πολίτες β' κατηγορίας, όπως οι αρχαίοι Αθηναίοι είχαν τους μετοίκους. Ο σεβασμός και η προαγωγή της προσωπικής αυτονομίας του καθενός υπέρ των οποίων είναι καταστατικά δεσμευμένη η δημοκρατία μας αποκλείουν σήμερα ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Η αρχή του αν είσαι ξένος, θα παραμείνεις καταναγκαστικά ες αεί ξένος θα προσέκρουε ευθέως στον δημοκρατικό χαρακτήρα του Συντάγματός μας. Δεν ξέρω αν υπάρχει κάποιο δικαίωμα του ανθρώπου στη δημοκρατική ιθαγένεια. Στο κάτω κάτω το αν μια χώρα είναι δημοκρατική ή όχι είναι

κάτι που το κάνουν οι πολίτες της. Μέσα σε μια δημοκρατία όμως όπως φιλοδοξεί να είναι η δική μας, το να μπορείς να γίνεις πολίτης της υπό κάποιους γενικούς αλλά εφικτούς όρους που ορίζει ο νόμος είναι εν τέλει δικαίωμα. Και μάλιστα είναι δικαίωμα πολιτικό, όχι ατομικό, είναι αξίωση μεν αλλά για συμμετοχή. Είναι εν τέλει ο ισχνός κανονιστικός πυρήνας της εφαρμογής του άρθρου 5 § 1 του Συντάγματος στην περίπτωση των αλλοδαπών.

Το δικαίωμα αυτό δεν διαθέτει αυτοτελή *άμεση ισχύ* από μόνο του, γιατί η ικανοποίηση της αξίωσης, που περιέχει, αποτελεί ένα διαπλαστικό ενέργημα, αυτό της ατομικής διοικητικής πράξης της πολιτογράφησης με την οποία κάποιος γίνεται μέλος του λαού. Το δικαίωμα αυτό ενεργοποιείται κατ' ανάγκη μέσα σε ένα πλαίσιο από θεσμικά εργαλεία, πρακτικές, ειδικές διαδικασίες και ειδικούς όρους που ορίζει ο νόμος, δηλαδή το κατά περίπτωση ισχύον δίκαιο της ιθαγένειας. Κατά συνέπεια, στην αρμόδια νομοθετούσα αρχή εναπόκειται να ορίζει τους όρους υπό τους οποίους κάποιος πολιτογραφείται. Γιατί σε αυτήν απόκειται να ιδρύσει και να συντηρήσει θεσμικά ως υλικό σύνταγμα της καθημερινότητας το πραγματολογικό πλαίσιο που το δικαίωμα στην ιθαγένεια αναγκαία προϋποθέτει. Όλες τα δικαιώματα αποκτούν πραγματικό αντίκρουσμα μόνο με τη διαμεσολαβητική παρεμβολή του νόμου και του νομοθέτη ως αναγκαίων μηχανισμών ενεργοποίησης (enablers) της πρακτικής τους δύναμης.

Ο ίδιος ωστόσο ο θεσμός της πολιτογράφησης αποτελεί μια μη παρακάμψιμη συνταγματική αναγκαιότητα που απορρέει από τον δημοκρατικό χαρακτήρα του Συντάγματός μας. Αυτό καταδεικνύει και την *μετανομική λειτουργία* του δικαιώματος στην ιθαγένεια: πρόκειται για ένα δικαίωμα για δικαιώματα, ένα δικαίωμα *δεύτερου βαθμού* που κινητοποιεί και δεσμεύει τον δημοκρατικό νομοθέτη στο να πάρει μια απόφαση για το πώς πολιτογραφείσαι. Κατά συνέπεια, όπως είπα και με ευκαιρία των αρχαίων μετοίκων, θα ήταν οπωσδήποτε αντισυνταγματική η παράλειψη του νόμου να προβλέψει πρακτικά εφικτές προϋποθέσεις και διαδικασίες υπό τις οποίες κάποιος ξένος γίνεται πια πολίτης. Θα ήταν με άλλα λόγια αντισυνταγματική η τυχόν αποκλειστικότητα της αρχής του αίματος: *Έλληνας και γεννιέσαι, και γίνεσαι.*

Νομοθέτες, δικαστές και δημοψήφισμα

Το ποιες είναι οι προϋποθέσεις αυτές αποτελεί το κατ' εξοχήν αντικείμενο της κυρίαρχης βούλησης του λαού και των εκλεγμένων αντιπροσώπων του. Σε αυτόν τον δημοκρατικό νομοθέτη εναπόκειται επίσης να συνδέει τους όρους πολιτογράφησης με τη μεταναστευτική πολιτική της χώρας, μετατρέποντάς τη σε μηχανισμό κινητροδοσίας σε

ορισμένες ομάδες αλλοδαπών (λ.χ. ομογενείς), ελεγχόμενης δημογραφικής ανανέωσης ή τόνωσης της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικής ειρήνης. Γι' αυτό και αποτελεί υφαρπαγή νομοθετικής εξουσίας από τον δικαστή το να παρεμβαίνει προσδιοριστικά στο περιεχόμενο της πολιτικής αυτής επιλογής της λαϊκής πλειοψηφίας, και μάλιστα κατ' επίκληση μιας εθνικής μεταφυσικής.

Ο δικαστικός έλεγχος συνταγματικότητας αποτελεί καθοριστικής σημασίας εγγύηση απέναντι σε επιλογές λαϊκών πλειοψηφιών που θα απέβλεπαν μέσω της ρύθμισης των όρων και της διαδικασίας πολιτογράφησης να παρακάμψουν τα όρια που θέτει το Σύνταγμα στην εξουσία της λαϊκής αντιπροσωπείας. Πρόκειται κατ' αρχήν για τα όρια που τίθενται ως εγγύηση του ανόθευτου της δημοκρατικής διαδικασίας. Έτσι λ.χ. μια αληθινή μαζική πολιτογράφηση ή μια αιφνίδια πολιτοποίηση θα μπορούσε πράγματι να είναι για κάποιους ένα μέσο στη προσπάθειά τους να επηρεάσουν το αποτέλεσμα επερχόμενης εκλογικής αναμέτρησης. Ο δικαστής όμως αποτελεί κατ' εξοχήν θεσμικό ανάχωμα έναντι προσπαθειών να παρακαμφθούν τα θεμελιώδη δικαιώματα και η δημοκρατική ισότητα. Τέτοιος τρόπος θα ήταν λ.χ. το να συμπεριλάβει κάποια πλειοψηφία που συνέχεται με ιδιαίτερους, εξωπολιτικούς δεσμούς όπως η κοινή καταγωγή, η θρησκευτική πίστη κ.α. τέτοια εθνολογικά ή ανθρωπολογικά στοιχεία ως όρους πολιτογράφησης (λ.χ. να είσαι λευκός ή να μην είσαι μουσουλμάνος ή κομμουνιστής.)

Στο πλαίσιο αυτό ο δικαστικός έλεγχος στη χώρα μας όφειλε να είχε απαλλάξει προ πολλού εαυτόν από την αυταρχικής έμπνευσης θεωρία των πράξεων διακυβερνήσεως, και να είχε επισημάνει το απαράδεκτο για ένα δημοκρατικό κράτος δικαίου αδέσμευτο της διακριτικής ευχέρειας της διοίκησης όσον αφορά την πολιτογράφηση ενός αλλοδαπού, που προβλεπόταν σε όλες τις εκδοχές του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας μέχρι τον Ν. 3838/2010. Δυστυχώς με ευκολία «αυτοπεριορίστηκε» δραστικά ιδίως λόγω του φλέγοντος «εθνικού» χαρακτήρα του θέματος και μόλις την τελευταία δεκαετία είχε αρχίσει να αμφισβητεί ορισμένες διαδικαστικές και δικονομικές πτυχές του δικαίου της πολιτογράφησης. Κατά την έννοια αυτή, οι ρυθμίσεις του νέου Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας, επιβάλλοντας, το πρώτον, καθήκον αιτιολογίας και προθεσμίες στη διοίκηση, αποκαθιστούν μια συνταγματική νομιμότητα για την τήρηση της οποίας όφειλαν να επαγρυπνούν τα δικαστήρια και μάλιστα τα διοικητικά.

Χαράσσοντας την επικράτεια εντός της οποίας κινείται θεμιτά ο έλεγχος συνταγματικότητας του δημοκρατικού νομοθέτη στα ζητήματα ιθαγένειας προσδιορίζουμε εν τέλει και την κανονιστική εμβέλεια του ιδιότυπου αυτού θεμελιώδους δικαιώματος που είναι το δικαίωμα στην ιθαγένεια, τουλάχιστον στην ελληνική έννομη τάξη. Έτσι όμως αποσαφηνίζονται πλήρως και οι όροι εντός των οποίων μπορεί να

διεξαχθεί νοήμων συζήτηση σχετικά με το αν τα ζητήματα ιθαγένειας μπορούν υπό τη συνταγματική μας τάξη να κρίνονται με δημοψήφισμα. Συνιστά εγκλωβισμό σε αδιέξοδο το μονοκόμματο δίλημμα «δικαίωμα ή ζήτημα κρατικής κυριαρχίας». Η ιθαγένεια έχει αρκετή δόση και από τα δύο.

Με βάση τα όσα είπα παραπάνω υπάρχουν ζητήματα ιθαγένειας που δεν θα μπορούσαν να τεθούν σε δημοψήφισμα και αυτό γιατί συνδέονται πράγματι με την προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων και την τήρηση της δημοκρατικής ισότητας, ώστε να μην συγχωρείται να διακινδυνεύσουν από μια ευκαιριακή λαϊκή πλειοψηφία είτε έμμεση, στη βουλή, είτε και άμεση, σε δημοψήφισμα. Τέτοιο ζήτημα ακριβώς θέτει η συνταγματική αναγκαιότητα της πολιτογράφησης. Όπως υπογράμμισα και παραπάνω, η δημοκρατική ισότητα αποκλείει το αγαθό της ιδιότητας του πολίτη να μένει απρόσιτο ες αεί σε κάποιον που κατά τα λοιπά συμμετέχει κανονικά ως παίκτης στη κοινωνική ζωή. Γι' αυτό και ο κοινός νομοθέτης δεν μπορεί να καταργήσει ή να καταστήσει πρακτικώς ανέφικτη την πολιτογράφηση. Αντίστοιχα, δεν θα μπορούσε με συνταγματικά θεμιτό τρόπο να επαναφέρει τη θεσμισμένη αδιαφάνεια και αυθαιρεσία της *raison d' état*, εξαιρώντας εκ νέου τα ζητήματα ιθαγένειας από τις συνήθειες, βασικές εγγυήσεις του κράτους δικαίου. Αυτά αποτελούν πράγματι συνταγματικά «κεκτημένα».

Αντίθετα, τίποτα δεν εμποδίζει να τεθούν στη δοκιμασία της απ' ευθείας λαϊκής ετυμηγορίας τα ζητήματα εκείνα που ανήκουν και στο πεδίο του όπου ο νομοθέτης αποφασίζει με απλή κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Και, στο μέτρο που όπως είδαμε, δεν προσβάλλονται εμμέσως τα θεμελιώδη δικαιώματα και οι δημοκρατικές διαδικασίες, τα ζητήματα αυτά είναι ακριβώς οι όροι και οι διαδικασίες υπό τις οποίες κάποιος, ο καθένας που έχει τα γενικά προσόντα του νόμου, πολιτογραφείται Έλληνας πολίτης. Έτσι, λ.χ. το αν τα χρόνια της προηγούμενης νόμιμης διαμονής του αιτούντος αλλοδαπού θα είναι 5 ή 10 ή το επίπεδο ελληνομάθειας που θα πρέπει να διαθέτει ο ενδιαφερόμενος φυσικά και θα μπορούσαν να τεθούν σε δημοψήφισμα. Άρα και το αν τα παιδιά της λεγόμενης δεύτερης γενιάς θα μπορούν να γίνουν Έλληνες με ειδική διαδικασία από τη γέννησή τους μόλις τελειώσουν επαρκή αριθμό σχολικών τάξεων ή αν, αντίθετα, θα την παίρνουν την ιθαγένεια μόνον στα 18 τους και εφόσον έχουν εκπληρώσει κάποιους όρους (λ.χ. έχουν διαγωγή «κοσμιωτάτη») ή μετά από ειδικό έλεγχο, είναι ζήτημα που θα μπορούσε φυσικά να τεθεί και σε δημοψήφισμα.

Το αν κάτι θα αποτελέσει αντικείμενο δημοψηφίσματος αποτελεί μια κορυφαία πολιτική απόφαση της βουλής. Η ομαλή πολιτειακή λειτουργία του δημοψηφίσματος προϋποθέτει νηφαλιότητα και ψυχραιμία. Επειδή ακριβώς η συνδρομή των αρετών δεν είναι ανά πάσα στιγμή δεδομένη

στο δημοκρατικό πλήθος ούτε έλειψαν ποτέ ανάμεσά του οι πλειοδότες σε λαϊκισμό όλων των αποχρώσεων, οι δημοκρατίες έχουν βουλές.

xx

* Ο Ανδρέας Τάκης είναι επ. καθηγητής ΑΠΘ

ⁱ Π.Δ. Δαγτόγλου, *Ατομικά Δικαιώματα*, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1991, σελ. 1151 – 1164 και Ζωή Παπασιώπη-Πασιά, *Δίκαιο Ιθαγένειας*, 8^η έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2011 και της ίδιας, *Δίκαιο Καταστάσεως Αλλοδαπών*, 3^η έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2011

ⁱⁱ Βλ. έτσι Αριστόβουλου Ι. Μάνεση, *Συνταγματικά δικαιώματα, ατομικές ελευθερίες α΄*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 31-35.

ⁱⁱⁱ Την ιδέα της πολιτικής ελευθερίας ως μη υποταγή στην αυθαίρετη εξουσία κάποιου άλλου δανείζομαι από τον Philip Pettit, *Republicanism, A Theory of Freedom and Government*, Oxford University Press, Oxford 1997.

^{iv} Η ιδέα της κοινωνικής ιθαγένειας προέρχεται από τον T. H Marshall, *Citizenship and social class and other essays*, Cambridge University Press, Cambridge 1950.

^v Βλ. έτσι αντί άλλων Michael Walzer, *Spheres of Justice, A Defense of Pluralism and Equality*, Basic Books Inc., New York 1983, σ. 31 επ.

^{vi} Ζωή Παπασιώπη-Πασιά, *Δίκαιο Ιθαγένειας*, 8^η έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2011, σελ. 12-13 (άρθρο 1 Σύμβαση Χάγης 1930 σχετικά με τις συγκρούσεις ιθαγενειών σύμφωνα με το οποίο «σε κάθε κράτος ανήκει το δικαίωμα να ορίσει με τη νομοθεσία του ποιοι είναι οι υπήκοοί του»). Ωστόσο, στο άρθρο 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Ιθαγένεια του Συμβουλίου της Ευρώπης η αρμοδιότητα κάθε κράτους να καθορίσει σύμφωνα με το εσωτερικό του δίκαιο τους πολίτες του προβλέπεται όχι ως «δικαίωμα» αλλά ως υποχρέωση, ενώ σύμφωνα με την παρ.2 του ίδιου άρθρου «Το εσωτερικό δίκαιο τυγχάνει της αποδοχής των άλλων κρατών εφόσον είναι εναρμονισμένο με τις ισχύουσες διεθνείς συμβάσεις, το διεθνές εθιμικό δίκαιο και τις γενικά αναγνωρισμένες στα θέματα ιθαγένειας αρχές δικαίου».

^{vii} Ζωή Παπασιώπη-Πασιά, *Δίκαιο Ιθαγένειας*, 2^η έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ. 101-103. Βλ. σχετικά απόφαση Ολομέλειας ΣτΕ 2279/1990, αλλά και απόφαση Δ΄ Τμήμα ΣτΕ 1242/2007 και σχετικό σχόλιο Μ. Τσαπόγας «Το αναιτιολόγητο απορριπτικών αποφάσεων επί αιτήσεων πολιτογράφησης», *ΕφημΔΔ*, τ.2/2008, σελ. 207-210.

^{viii} Citizenship for Immigrants, Federal Convention Speech, August 9, 1787 (PJM, X, 141), στο Ralph Ketcham (ed.), *Selected Writings of James Madison*, Hackett Publishing Company, Inc. Indianapolis/Cambridge, σ. 76-7

^{ix} Πρβλ. σχετικά την διαχρονικά χρήση του θεσμού της αφαίρεσης της ιθαγένειας για τους σκοπούς αυτούς στη χώρα μας, Ν. Αλιβιζάτου, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1986, σ. 487 επ.

^x Βλ. έτσι την 350/2011 απόφαση του Δ' Τμήματος του ΣτΕ, που παραπέμπει στην Ολομέλεια με ερώτημα περί συνταγματικότητας ορισμένες διατάξεις του ν. 3838/2010. Επισημαίνεται ότι στην εκφώνηση των εφαρμοστέων διατάξεων η § 3 του άρθρου 1 του Συντάγματος παραλείπονται από παραδρομή οι λέξεις «αυτού και» από το συνταγματικό κείμενο, ώστε να δημιουργείται η εντύπωση ότι όλες οι εξουσίες που πηγάζουν από τον λαό πρέπει να ασκούνται υπέρ του έθνους και όχι υπέρ αυτού του ιδίου.

^{xi} Πρβλ. την πάντα επίκαιρη κριτική των απόψεων που αναζητούν υπερσυνταγματικές πηγές νομιμοποίησης της δράσης των πολιτειακών οργάνων από τον Αρ. Μάνεση, *Συνταγματικό δίκαιο Ι*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 174-6.

^{xii} Πρβλ. Ρήγα Βελεστινλή, *Νέα Πολιτική Διοίκησης των κατοίκων της Ρούμελης, της Μ. Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανίας*, «Άρθρ. 7. Ο αυτοκράτωρ λαός είναι όλοι οι κάτοικοι του βασιλείου τούτου χωρίς εξαιρέσιν θρησκείας και διαλέκτου. Έλληνες, Αλβανοί, Βλάχοι, Αρμένιδες, Τούρκοι και κάθε άλλο είδος γενεάς. ... Άρθρ. 21. Παρασταίνει όλον το έθνος το πλήθος του λαού, το οποίον είναι θεμέλιον της εθνικής παραστήσεως, και όχι μόνον οι πλούσιοι ή οι προεστοί».

^{xiii} Στην κατεύθυνση αυτή συγκλίνει ένα ευρύτατο φάσμα απόψεων από τις οργανώσεις άρνησης των πολιτικών συνόρων (No Border!) έως τον φιλελεύθερο εξισωτισμό, Joseph H. Carens, *Aliens and Citizens: The Case for Open Borders*, στο Ronald Beiner (ed.) *Theorizing Citizenship*, State University of New York Press, New York 2005, σ. 229 επ.

^{xiv} Βλ. έτσι Seyla Benhabib, *Another Cosmopolitanism*, Oxford University Press, Oxford 2006, σ. 35.

^{xv} Το πόσο πραγματική και υλική μπορεί να είναι η προστασία που παρέχει μια πολιτική κοινότητα στο πρόσωπο και την περιουσία πολιτών της το καταδεικνύει επαρκώς στη διπλωματική ιστορία της χώρας μας η υπόθεση *Πατσίφικο* (1847-1850), όταν δηλαδή το βασιλικό Ελληνικό δημόσιο υποχρεώθηκε υπό αποκλεισμό του Πειραιά από αγγλικές κανονιοφόρους να αποζημιώσει έναν βρετανικής ιθαγένειας Πορτογαλοεβραίο, την κατοικία του οποίου είχε λεηλατήσει ο αθηναϊκός όχλος.

^{xvi} Πρώτη λόγο έκανε για την ύπαρξη ενός δικαιώματος να έχει κανείς δικαιώματα η Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, Harcourt Inc., San Diego/New York/London 1985, σ. 296 επ., επισημαίνοντας παράλληλα ότι χρειάστηκε το μαζικό κύμα παραγωγής ανιθαγενών του μεσοπολέμου για να αντιληφθούμε το περιεχόμενο και την αξία ενός δικαιώματος στην ιθαγένεια.

^{xvii} Πρβλ. το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 4 § 2 του Συντάγματος: «Επιτρέπεται να αφαιρεθεί η ελληνική ιθαγένεια μόνο σε περίπτωση που κάποιος απέκτησε εκούσια άλλη ιθαγένεια ή που ανέλαβε σε ξένη χώρα υπηρεσία αντίθετη προς τα εθνικά συμφέροντα, με τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία που προβλέπει ειδικότερα ο νόμος».

^{xviii} Για *jus nexi*, αντιλαμβανόμενοι ως ανάπτυξη ορισμένου ιδιαίτερου δεσμού (nexus) ή ενός ειδικού συμμετοχικού ενδιαφέροντος (the "stakeholder" principle) κάποια εκδοχή κοινωνικής ένταξης οι R. Bauböck, "Stakeholder Citizenship: An Idea Whose Time Has Come?" στο *Delivering Citizenship. The Transatlantic Council on Migration*, Verlag Bertelsmann Stiftung Gütersloh 2008 και A. Shachar, *The Birthright Lottery. Citizenship and Global Inequality*,: Harvard University Press, Cambridge, MA and London 2009.

^{xix} Για τον αυτοσεβασμό ως βάση της δημοκρατικής ισότητας βλ. J. Rawls, *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Harvard Mass. 1999, σ. 386-9